

М. Г. ХИРАМАГОМЕДОВ

НАПРЯМКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ЗЕРНА В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Розглянуто особливості державного регулювання розвитку ринку зерна в Україні. Виокремлено проблемні аспекти та протиріччя існуючого механізму державного регулювання розвитку національного ринку зерна. Запропоновано напрямки трансформації механізму державного регулювання розвитку ринку зерна в Україні в умовах інтеграційних процесів.

Ключові слова: державне регулювання, механізм державного регулювання, ринок зерна, інтеграційні процеси.

The features of the state adjusting of market development of corn in Ukraine are considered. Problem aspects and contradictions of existent mechanism of the state adjusting of national market development of corn are selected. Directions of transformation of mechanism of the state adjusting of market development of corn are offered in Ukraine in the conditions of integration processes.

Key words: state adjusting, mechanism of the state adjusting, market of corn, integration processes.

Метою Комплексної галузевої програми “Розвиток зерновиробництва в Україні до 2015 року” є збільшення валового виробництва зерна та покращання його якості, нарощення експорту українського зерна з метою підвищення доходів його виробників, забезпечення ефективної роботи інфраструктури ринку та збільшення валютних находжень в економіку країни, підтримка розвитку інших галузей аграрного сектору економіки, сприяння подальшому підвищенню культури землеробства [7].

Виконати вказані завдання можна тільки за умов активної участі національного ринку зерна в інтеграційних процесах. Однією з головних причин повільного розвитку ринку зерна в Україні, який поки що не інтегрований в повній мірі в глобальний ринок, залишається недосконалий механізм державного регулювання, що не завжди адекватно реагує на існуючі виклики, як внутрішні, так і зовнішні. Тому актуальним є питання трансформації існуючого механізму державного регулювання розвитку ринку зерна в умовах активізації інтеграційних процесів.

Значна кількість науковців та спеціалістів займаються дослідженням питань щодо особливостей механізму державного регулювання розвитку ринку зерна в Україні, серед яких Д. Владимиров, Д. Горбач, М. Дикаленко, Л. Козаченко, А. Силивончик та ін. [1; 2; 3; 5; 8]. Однак чимало питань

стосовно напрямків трансформації існуючого механізму державного регулювання розвитку національного ринку зерна в умовах інтеграційних процесів залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є визначення напрямків трансформації механізму державного регулювання розвитку ринку зерна в Україні в умовах інтеграційних процесів.

Обсяг експорту зерна Україною в 2013 р. у грошовому еквіваленті склав 6,4 млрд дол. Традиційно, країни-партнери імпортували у першу чергу кукурудзу та пшеницю, яких за рік було експортовано на загальну суму 5,7 млрд дол., що є 89 % усього експорту зерна. Лідируючі позиції серед країн експорту зайняли Єгипет (1 млрд дол.), Іспанія (543,3 млн дол.), Саудівська Аравія (355,8 млн дол.) та Іран (334,1 млн дол.) [12].

Частка України у світовому виробництві зерна в останні 5 років складає приблизно 2,5 %, а в його світовому експорті – 10 %. Купувати українське зерно в найближчі десятиріччя будуть, як і раніше, країни Близького Сходу і Північної Африки, де Україна вже контролює 20 – 30 % зовнішніх поставок (в окремих країнах за окремими позиціями – від 40 до 70 %) [1; 10].

Безумовно, значним ринком збуту для України може бути і Китай, торгівля зерном з яким зараз налагоджується.

Так, Україна і Китай уклали 15-річний договір на поставку 80 млн т зернових. Китайська сторона розглядає можливість імпорту української кукурудзи, ячменю і пшениці, а також інвестування коштів в проект по відновленню зрошувальних систем на півдні України [5].

Це має стати одним з основних напрямів експорту зерна з України в середньостроковій перспективі, адже китайський ринок це дуже динамічний, емкий і ліквідний ринок, де стрімко зростає попит на продовольство.

Вихід на китайський зерновий ринок для України був би дуже до речним, оскільки вже до 2020 р. Китай потребуватиме 100 млн т імпортного зерна на рік. В найближче десятиріччя щорічно імпортуватиме близько 5 млн т зерна і Євросоюз [1].

В умовах світової економічної кризи, не сподіваючись на глобальну лібералізацію торгівлі, уряди різних країн створюють двосторонні та регіональні зони вільної торгівлі (ЗВТ), адже з окремими партнерами простіше домовитися про взаємовигідні умови. Тому не випадково, що між Україною та Євросоюзом ведуться активні перемовини щодо створення зони вільної торгівлі (ЗВТ).

А поки що ЄС в односторонньому порядку запроваджує лібералізацію доступу українських товарів на ринок Європи, яка передбачає скасування 98 % імпортних мит на українські товари до 1 листопада 2014 р., що дасть можливість українським виробникам заощадити до 487 млн євро на [1].

Для українського аграрного сектора така допомога, особливо в умовах часткового блокування доступу сільськогосподарської продукції з боку Росії, надзвичайно важлива. Такий крок з боку ЄС не тільки дає позитивні сигнали

як для українського бізнесу, так і для іноземних інвесторів, а також дозволить отримати реальні додаткові кошти, що насамперед підвищить рівень конкурентоспроможності вітчизняних товарів на ринку ЄС.

Так, по зерновим культурам українські виробники при використанні експортних квот у 2014 р. зможуть додатково отримати 219,9 млн євро, а в 2019 р. з урахуванням змін у тарифних квотах – 273,5 млн євро (табл.).

Таблиця

Розрахунок економії від скасування імпортних мит для українських експортерів зернових культур у рамках квот поставок до країн ЄС [11]

<i>Найменування продукції</i>	<i>Квота початкова, т</i>	<i>Квота через 5 років, т</i>	<i>Середня ставка, євр/т</i>	<i>Економія негайна, млн євро</i>	<i>Економія через 5 років, млн євро</i>
Пшениця	950000	1000000	140,5	133,5	140,5
Кукурудза	400000	650000	133,5	53,4	86,8
Ячмінь	250000	350000	132,0	33,0	46,2
Усього	X	X	X	219,9	273,5

Крім того, вітчизняний аграрний сектор цілком ймовірно отримає синергетичний ефект від ЗВТ з ЄС. Збільшення іноземних інвестицій, упровадження нових технологій виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. Також Україна через тісну співпрацю з ЄС зможе значно розширити географію експорту зернових, у тому числі в напрямку ринків розвинених країн. Іншими словами, український ринок зерна отримає потужний імпульс для подальшого цивілізованого розвитку.

З огляду на поточні, вкрай несприятливі торговельні відносини Росії з Україною, зараз вкрай важливо і необхідно активно диверсифікувати напрямки експорту вітчизняної аграрної продукції. Підтримку цим процесам повинна надати і Верховна Рада України. Зокрема, в цьому контексті дуже важливим є прийняття базового законопроекту “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань безпечності харчових продуктів” (№ 31025). Це прискорить євроінтеграційні процеси та дасть можливість отримати максимальний ефект від Угоди про ЗВТ з ЄС.

Адже, Україна може отримати понад 4 млрд грн додаткових надходжень від експорту сільгосппродукції. Ці кошти надійдуть у разі створення Зони вільної торгівлі з ЄС. При цьому від торгівлі зерновими Україна зможе додатково отримати понад 2 млрд грн [9].

Згідно з дослідженням “Вплив створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі між ЄС і Україною на торгівлю сільськогосподарськими товарами”, Європейський Союз застосовує до української продукції більш високі ставки тарифів, ніж Україна до відповідних європейських товарів. Так, у торгівлі сільгосппродукцією Європа використовує середньозважений тариф

16 %, а Україна – 6,8 %. Цікаво, що максимальні ставки ввізних мит в ЄС встановлені на деякі зернові (40,7 %), тобто на основну продукцію, що експортується з України в європейські країни. Крім тарифних Україна і ЄС активно використовують нетарифні методи регулювання торгівлі – квоти, ліцензії, субсидії, технічні бар'єри, санітарні та фітосанітарні заходи [8].

Однією з головних переваг створення ЗВТ є поступова лібералізацію торгівлі між Україною і ЄС. Перехідний період зі зниження та усунення імпорتنних мит триватиме в середньому 10 років. Для різних груп товарів передбачені різні методи лібералізації ставок ввізного мита. Для зернових культур імпорнтні мита мають бути знижені з 27,6 до 3,1 %. Що стосується тарифних квот щодо експорту зерна в ЄС в перехідний період, найбільші з них передбачені для м'яких сортів пшениці (за 5 років вони будуть збільшені з 950 тис. т до 1 млн т на рік), кукурудзи (з 400 тис. т до 650 тис. т на рік) і ячменю (з 250 тис. т до 350 тис. т на рік) [8].

Унаслідок зниження імпорнтних мит в Європі Україна матиме нагоду в найближче десятиріччя збільшити експорт сільськогосподарської і харчової продукції в ЄС на 18–20 % (причому одними з основних драйверів зростання експорту будуть, як і зараз, зернові культури). Хоча потенціал зростання експорту залишатиметься теоретичним, поки українська сільськогосподарська продукція не задовольнятиме вимогам відповідних стандартів ЄС.

До речі, відповідно до ст. 56 Угоди Україна має поступово впроваджувати Європейські стандарти (EN). Рівень їх гармонізації у нас є недостатнім і складає: сільське господарство – 64 % (58 стандарт EN впроваджено з 90); харчова промисловість – 40 % (63 стандарт EN впроваджено з 157) [11].

Слід зазначити, що підписання Угоди про створення ЗВТ стане стимулом для модернізації агропромислового комплексу України, адже, за словами Президента України, “вибираючи політику зближення з Європейським Союзом, ми робимо прагматичний вибір оптимальної моделі національної модернізації” [8].

Адже, наприклад, зважаючи на нестачу в Україні сучасних комбайнів, щорічні втрати зерна при збиранні складають близько 6 млн т, тобто фінансові втрати становлять 1,2 млрд дол. [3].

Тому в цьому контексті на державному рівні є доцільним співробітництво зі світовими лідерами сільськогосподарського машинобудування (в тому числі європейськими), що дозволить залучити в Україну конструкторські, технологічні, організаційні і логістичні рішення європейського рівня, запровадити швидкопереналагоджувальні технології на всіх стадіях виробництва зернозбиральної техніки. При цьому повинен дотримуватися ступінь локалізації з подальшим нарощуванням української складової (шини, ремені, ланцюги, підбарабання, барабани, клавіші, решета, жниварки для різних культур та ін.), що дозволить зберегти робочі місця на українських підприємствах. При цьому повинні фінансуватися державні

програми придбання цієї техніки в розстрочку для українських аграріїв (30 % компенсацію аграріям вартості вітчизняної техніки).

Якщо врахувати останні тенденції на європейських ринках, можна було б чекати найбільшої вигоди від ЗВТ для українських аграрних експортерів: адже вони і без режиму вільної торгівлі останнім часом активно нарощують поставки в ЄС. Ключовою перешкодою для аграрного експорту є те, що ЗВТ не передбачає лібералізації в частині санітарних і фітосанітарних заходів, що забезпечують безпеку продукції, що імпортується. А значить, нетарифні бар'єри залишаються високими. Тому надії на їх зниження необхідно пов'язувати (і реалізовувати в рамках переговорного процесу) з реалізацією економічної частини Угоди про асоціацію з ЄС, а саме визнання ЄС (а з боку України відповідного забезпечення) безпечності української сільськогосподарської і харчової продукції, в тому числі зернових культур.

Двостороння співпраця між Україною та ЄС у зерновій сфері має вестись за такими напрямками: технічні регламенти і торгівля, митні процедури, сертифікація, збільшення присутності на європейських ринках українського зерна; залучення інвестицій та модернізація всіх секторів ринку зерна України; підтримка розвитку аграрної науки та освіти; сталий розвиток сільських територій.

У 2012-2013 рр. Україна вже вийшла практично на позицію номер один для країн ЄС. Традиційними є ринки країн СНД, Причорноморського басейну і Близького Сходу. Українське зерно присутнє на півночі Африки і в країнах Перської затоки. Є ще низка країн, в які вже почалися експортні поставки зерна, або успішно завершуються перемовини: Китай, Південна Корея, Бангладеш, Індія, Японія. Активні експортні відвантаження вітчизняних зернових сприяють підвищенню дохідності їх виробництва, а високий експортний потенціал підтверджує конкурентоздатність вітчизняного зерна на глобальному ринку.

Цьому мають сприяти заходи державного регулювання щодо удосконалення функціонування ринку зерна. Тому необхідно із зарубіжними країнами підписати міжурядові та міжвідомчі угоди багатобічного і двостороннього характеру, що не тільки розширить географію співпраці, але і визначить принципи і шляхи взаємодії із зарубіжними партнерами на зерновому ринку. Державне регулювання міжнародних зв'язків щодо розвитку ринку зерна має базуватися на таких загальних принципах, як взаємна вигода, недопущення дискримінації, тобто принципах, які сповідує Світова організація торгівлі (СОТ), членом якої є Україна з 2008 р.

Будь-які спроби СОТ посилити "експортну конкуренцію" (зокрема, обмежити підтримку сільськогосподарського експорту) вигідні для України, яка взагалі не застосовує таких заходів, а при вступі до СОТ зобов'язалася і надалі їх не запроваджувати. Тому Україна зацікавлена в зниженні в інших країнах обсягів субсидування аграрного сектора, а також експорту сільськогосподарської продукції, в тому числі зернових.

Інтереси України в цьому питанні співпадають з позицією країн так званої Кернської групи (Австралія, Аргентина, Болівія, Бразилія, Гватемала, Індонезія, Канада, Колумбія, Коста-Рика, Малайзія, Нова Зеландія, Пакистан, Парагвай, Перу, Таїланд, Уругвай, Філіппіни, Чилі і ЮАР). Ці 19 країн, що експортують сільськогосподарську продукцію, об'єдналися в 1980-х рр. для протистояння зростанню аграрних субсидій у Західній Європі і США. Не надаючи експортних субсидій та іншої підтримки власним аграріям, вони добиваються зниження рівня аграрного протекціонізму в країнах ЄС, Норвегії, США, Швейцарії, Південній Кореї і Японії [2].

До цієї групи в рамках СОТ, очевидно, має приєднатися і Україна, що дозволить підвищити конкурентоспроможність української аграрної продукції, в тому числі зернових культур на зовнішньому ринку.

Зі вступом України до СОТ страхування і кредитування експорту стало чи не єдиною легальною формою підтримки учасників ринку зерна.

Тому в Україні доцільно створити державне експортно-кредитне агентство, яке здійснюватиме підтримку експортних операцій за рахунок кредитів, які мають видаватися ще на початкових стадіях виробничого циклу, а також надаватиме державні гарантії щодо виконання зовнішньоекономічних договорів сторонами і, нарешті, страхуватиме експортерів від неплатежів і фінансових втрат, пов'язаних з договорами ЗЕД (тобто страхуються економічні і політичні ризики, чого не готові робити звичайні комерційні страхові компанії).

Мають також отримати розвиток програми товарного експортного кредитування Україною держав-імпортерів зерна, з якими налагоджені постійні зовнішньоекономічні зв'язки, а також забезпечені гарантії банкам-кредиторам за виданими експортними позиками.

Має бути посилено роль держави в експортній сфері за рахунок законодавчого регулювання і безпосередньої участі державних агентів на світовому зерновому ринку. Зокрема, перетворення Державної продовольчо-зернової корпорації України (ДПЗКУ) на потужного державного зернотрейдера, який вдало поєднуватиме можливості переробки зерна на борошно, крупи та інші продукти і вигідно експортуватиме їх.

До речі, ДПЗКУ з липня 2013 р. внесено до реєстру постачальників зернових культур Всесвітньої продовольчої програми Організації Об'єднаних Націй (ООН), що дозволить Україні отримати доступ до нових каналів і ринків збуту для власного зерна. Слід зазначити, що ДПЗКУ стала першою зареєстрованою в Україні організацією, яка отримала офіційний статус партнера всесвітньої продовольчої програми ООН [4].

Тому всі українські експортери зернових мають також намагатись брати участь у реєстрі постачальників зернових культур Всесвітньої продовольчої програми ООН.

А поки що гострою для зернотрейдерів залишається проблема подвійної сертифікації одних і тих же партій зерна при його експорті, що істотно

порушує ритмічність роботи портів і приводить до простоїв суден. Перший раз зерно сертифікується при його відправці з елеватора зберігання, другий – при завантаженні на судно. Вирішення цієї проблеми, на наш погляд, лежить у сфери подвійної сертифікації.

Також необхідно на державному рівні розробити комплексний підхід до оптимізації зернової логістики шляхом синхронізації роботи елеваторів, перевізників, залізниці і портів.

Одним з факторів, що будуть впливати на розвиток ринку зерна в Україні в довгостроковій перспективі, є глобальне потепління на планеті.

Тому не випадково, що Всесвітня метеорологічна організація і інші агентства ООН намагаються прискорити розробку скоординованої і активної політики по управлінню ризиками, які несе посуха. В ООН вважають, що всі країни світу повинні прийняти національні програми проти посухи, які мають бути юридично зобов'язуючими [6].

Тому в контексті цих закликів ООН, Україна також має оцінити свою залежність від посух і їх вплив, створити систему моніторингу і раннього попередження, розробити заходи з ліквідації посух на випадок її настання. Ці заходи мають включати урядові субсидії, податкові пільги, страхові поліси від посухи для виробників зерна.

Подальший розвиток експортного ринку зерна має забезпечуватись заходами та інструментами протекціоністської політики держави (які не суперечать правилам СОТ та зобов'язанням, які взяла на себе Україна в цій сфері) щодо стимулювання збільшення обсягів постачання на зовнішній ринок зерна і продуктів його переробки, диверсифікація зовнішніх ринків збуту зерна, зміцнення позицій на традиційних ринках українського експорту, вихід на нові ринки, удосконалення систем стандартизації і кодифікації, митного законодавства згідно з вимогами СОТ, інформаційного забезпечення зовнішньо-економічної діяльності, в тому числі шляхом приєднання України до світової ініціативи щодо платформи АМІС – інформаційної основи, яка забезпечить прозорість та прогнозованість ринку зерна.

Крім того, держава має стимулювати розвиток зовнішньоекономічної кооперації виробників зерна шляхом створення експортних кооперативів і асоціацій, які за рахунок налагодження прямих зв'язків із закордонними покупцями значно збільшать свої доходи від реалізації продукції.

Згідно з Комплексною галузевою програмою “Розвиток зерновиробництва в Україні до 2015 року”, зерновий сектор України є стратегічною галуззю економіки держави, що ... визначає стан і тенденції розвитку сільських територій [7].

І дуже важливо, щоб у питаннях розвитку ринку зерна держава врахувала не лише економічний аспект, але створювала умови для розвитку сільських територій, а також вирішення екологічних проблем.

Нинішня аграрна структура, при якій збільшується концентрація земель агрохолдингів, які спеціалізуються на вирощуванні високорентабельних і монокультур переважно зернової та олійної груп, є незбалансованою. Адже сільськогосподарська концентрація в такому вигляді не передбачає соціального розвитку села, створення нових робочих місць, підвищення рівня життя сільського населення.

Тому важливим є розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні, яка дозволить використовувати переваги великого товарного виробництва і враховувати інтереси сільських товаровиробників, сприяючи відродженню селянина, як господаря виробництва, реального власника засобів виробництва і виробленої продукції, сприятиме розвитку сільських територій.

Отже, серед основних факторів, що дестабілізують ринок зерна в Україні, є надмірна кількість державних регуляторних актів, нерозвиненість інфраструктури, неефективність державної підтримки суб'єктів ринку. Тому в умовах активізації інтеграційних процесів державі необхідно окрім максимальної можливої дерегуляції підприємницької діяльності в аграрній сфері, сприяти створенню інвестиційно привабливих умови для ведення в Україні зернового бізнесу, сприяти розвитку інфраструктури для максимальної реалізації експортних можливостей держави. Державі необхідно активно захищати українські інтереси на зовнішньому ринку. Міністерство закордонних справ має захищати, допомагати і просувати українське зерно на зовнішні ринки, сприяти закріпленню на них експортерів. Українці важливим є також діалог між державою, територіальними громадами, кооперативними та громадськими об'єднаннями в контексті сталого розвитку ринку зерна, а також соціально-економічного розвитку сільських територій на екологічній основі, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

Література:

1. *Владимиров Д.* Едальные дали / Д. Владимиров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.business.ua>.
 2. *Горбач Д. А.* Добро пожалует / Д. А. Горбач [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.business.ua>.
 3. *Дикаленко М.* Зерногрейдеры / М. Дикаленко // Бизнес. – 2013. – № 23 (1062). – С. 58 – 61. – (10 июня).
 4. ДПЗКУ внесено до реєстру всевітньої продовольчої програми ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://apk.rbc.ua>.
 5. *Козаченко Л.* На ближайшие 10 лет Китай станет одним из основных направлений экспорта украинского зерна // Л. Козаченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru>.
 6. ООН предлагает принять нацпрограммы по борьбе с засухой [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net>.
-

7. Програма “Зерно України – 2015”. – К. : ДІА, 2011. – 48 с.

8. Силивончик А. В. Если больно / А. В. Силивончик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.business.ua>.

9. Угода про Асоціацію з ЄС дозволить Україні отримати від експорту сільгосппродукції ще 4 млрд грн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua>.

10. УЗК: может ли Украина стать лидером мирового рынка зерна? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru>

11. Україна-ЄС 2.0: Що дасть аграріям ЗВТ – УАК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net>.

12. У 2013 році Україна експортувала зерна на 6 млрд доларів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>.

Надійшла до редколегії 24.08.2014 р.